

De ældste Led af Familien Undal (Undahl) i Norge.

Af E. A. Thomle.

I. Anders Jonsson.

Slægten Undal (Undahl), af hvilken en Gren er optagen i den danske Adelsstand under Navnet Undall, er — uagtet sit norske Navn — som saa mange andre Slægter her i Landet af fremmed Oprindelse. Den første Mand af Slægten, der kjendes, er Anders Jonsson, som var født i Halmstad formodentlig i Slutten af det 16de Aarhundrede. Han kan muligens have været i Slægt med den Peder Jonsson, Borger i Landskrona, der allerede nogle Aar før 6 Juni 1582 med sl. Niels Gjordsens „min kjære Hustrues Fader“ havde brugt et Laxefiske i Topdal¹⁾. Ifølge Familietraditionen skal han have været af svensk Adel og paa Grund af nogle Tvistigheder været nødt til at forlade sit Fødeland. Herom har man imidlertid Intet kunnet finde. At han i ethvert Fald ikke kan have hørt til nogen adelig Slægt, saaledes som Traditionen ved at berette, er vistnok utvivlsomt. Dette viser sig nemlig deri, at hverken Anders Jonsson selv eller nogen af hans Børn føre adeligt Skjold. Da han i 1621 forseglar en Kvittering, bruger han kun et ganske simpelt Bomærke²⁾ og det samme Segl bruger han ogsaa, da han nogle Aar før sin Død aflægger Regnskab for oppebaarne Havnepenge ved Undals og Flekkefjords Ladesteder.³⁾ Heller ikke nogen af hans Sønner kan ses at have benyttet noget adeligt Vaaben. Og det er først Sønnesønnen Stiftamtmand i Bergens Stift Andreas Undal, der begynder at benytte et Vaabensegl. Men han havde ogsaa paa Grund af sin Embedsstilling i Henhold til de af Christian V. og Frederik IV udfærdigede Rangforordninger af 11. Febr. 1693, 11. Febr. 1699 og 11. Febr. 1717 „for sig og sine egne Børn og Afkom til evig Tid“ erhvervet „adelige Privilegier, Ære, Værdigheder og

¹⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 477) i N. Rigsarchiv. Senere brugtes det samme Laxefiskeri af Nils Bjørnsson, Borger i Landskrona, saaledes at der maa have været en udbredt Forbindelse mellem denne By og Mandals Fogderi.

²⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 488) i N. Rigsarchiv.

³⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv.

Prærogativer.“ Det synes heller ikke at Familietraditionen om Slægtens Adelsskab kan være af nogen gammel Datum. Thi i et Brev — uden Datum og Underskrift — der endnu findes i Familiens Eie, skriver en Sønnesøn af David Andersson (Undal) paa Underøen om Anders Jonsson følgende: „Min sal. Faders Farfader sal. Anders Jonsson var Tolder i Snig i Undahl ungefehr for 100 Aar siden. Han var flyttet fra Skaane i det forrige Seculo, da Kongen af Sverige havde bemægtiget sig det, for ikke at ville være under svensk Regjering; hand var en bemidlet Mand og udi en kgl. Bestalning af temmelig høy Character og *mueligt af den bæste adelige Familie.*“ Som man ser, reducerer hele Adelskabet sig her til en ren Hypothese fra Brevskriverens Side. Der er vel heller ingen tilstrækkelig Grund til at tillægge Familietraditionen forøvrigt nogen mere Troværdighed, saameget mindre, som den ovennævnte Brevskriver ikke synes at kjende noget til den Variation af Familietraditionen, som tidligere er anført, men mener, at Stamfaderen paa Grund af Skaanes Afstaaelse til Sverige skal have været foranlediget til at bosætte sig i Norge. Det sidste kan dog heller ikke forholde sig rigtig. Thi Skaane, Halland og Blekinge hørte indtil 1645 til Danmark, medens Anders Jonsson allerede mere end 20 Aar før dette Tidspunkt var bosat i Norge. Det kan derfor neppe antages, at Traditionen har noget historisk Grundlag at bygge paa, hverken i den ene eller anden Form. Det er vel heller ikke tænkelig, at Anders Jonsson skulde kunne unddrage sig Straf ved at flygte fra en Del i Riget til et andet Sted inden sammes Grændser. Sikkert er det i alle Fald, at Anders Jonsson oprindelig var Borger i Landskrona, hvilken skaanske Kjøbstads Indvaanere allerede fra Byens første Anlæg af Erik af Pomern antages at have havt Privilegier paa at handle med Mandal, hvilket Privilegium senere 1535 fornyedes af Christian III.¹⁾ — Det første Spor, man har fundet af Anders Jonsson her i Landet, er at han den 12. October 1620 kvitterer for en Del Ægetømmer, som han havde solgt for nogle Bønder i Lister og

---

¹⁾ (Norsk) Hist. Tidsskrift, 3. R. V. S. 427 f.

for sin Principal Borgermester Johan Einertssøn i Landskrona til Kronen.²⁾ Paa denne Tid var han allerede bosat i Norge, hvor han havde nedsat sig i Snig i Undals Prestegjeld i Lister Len, formodentligt som et Slags Handelsfuldmægtig for den foran nævnte skaanske Borgermester, i hvis Tjeneste han dog neppe kan have været ret længe derefter. Den 18. April 1621 kvitterer han nemlig igjen for nogle Penge for solgt Egetømmer,³⁾ men han synes da ikke længer at være i Johan Einertssøns Tjeneste. Hans Forhold til Landskrona kan dog endnu paa denne Tid neppe være ganske afbrudt. Thi endnu 1625 kaldes han i Listers Lensregnskab „Borger i Landskrona.“ Kort efter maa han dog være bleven Tolder i Lister Len. Thi 1650 siger han i en Ansøgning, at han havde været Tolder her i over 20 Aar. Under 7. Juni 1635 blev han tillige Toldskriver i Lister, da Toldskriveriet var ganske ringe, saa at Tjenesten kunde forrettes uden nogen særskilt Toldskriver, for hvilken Bestilling han skulde nyde „al den Løn og Rettighed, som Toldskriveren sammesteds haver.“⁴⁾ Ved Siden af disse sine Embeder vedblev han dog at drive en betydelig og, som det synes, meget indbringende Handel. Navnlig havde han stadig store Leveringer af Egetømmer til Flaaden. Saaledes forpligtede han sig 6. Juni 1635 til at levere inden August Maaned førstkommende til Flaadens Fornødenhed paa Holmen en Skibsladning paa 100 Lester af alle Slags Egetømmer mod en Betaling af 2000 Speciedaler, af hvilke der straks skulde udbetales ham 1000 Spd. og Resten erlægges ham i Kornvarer, naar Lasten var leveret.⁴⁾ Sandsynligvis var det vel i denne Anledning han 8. Juni s. A. fik kgl. Tilladelse til at afkjøbe nogle Bønder i Lister Len 4 Ladninger paa 100 Lester Egetømmer, som de havde hugget, før det ved kgl. Brev af 28. Marts 1630⁵⁾ var bleven forbudt at udføre saadant af Riget og som derfor nu vilde blive ganske

¹⁾ Lensregnskab for Agdesidens Len (Nr. 488) i N. Rigsarchiv. I 1611 hed Johan Einertssøns Fuldmægtige Oluf Hanssøn og Christopher Jenssøn. Han købte ogsaa da Tømmer i Lyngdal og Undal, hvilket blev sendt til Landskrona.

²⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 488) i N. Rigsarchiv

^{3—5)} Norske Rigs-Registranter, VII. 54; VII. S. 51; VI S. 215.

fordærvet, hvis det ikke skulde kunne afhændes. Dog skulde han betale 2 Rdl. i Told af hver Lest.¹⁾ Da der ogsaa samme Dag blev afsluttet en Contract med ham om, at han skulde levere godt Skibsøl til Mandskabet paa den Flaade, der skulde overvintre i Hitterø, for hvilket Øl han skulde have 6 Rigsort pr. Tønde, blev det ham bevilget, at han kunde tilbageholde saa meget af den Told, han pligtede at erlægge af de 4 Skibsladninger Egetømmer, som han kunde tilkomme i Betaling for Øllet.²⁾ Den 7. og 8. Novemb. s. A. sluttede han atter en ny Contract om inden St. Hansdag næste Aar at levere til Holmen 2 Skibsladninger Egetømmer, hver paa 100 Lester, mod en Betaling af 4000 Dl., deriblandt svært Tømmer til Kjøltræer, Skibsknæer etc. Af Kjøbesummen skulde han straks have 1000 Dl. og Resten skulde erlægges, naar Ladningerne vare leverede.³⁾

Det var øiensynlig i denne Anledning Otto Thott 6. Novbr. 1635 fik kgl. Ordre om at tilholde Borgermesteren i Marstrand, Erik Thorgerdssøn, som havde vedtaget at bøde 1000 Dl. til Kongen, nu at betale disse til Anders Jonssøn.⁴⁾ I 1638 havde han atter Leverence af en Ladning Egetømmer af 100 Lester til Kronen, af hvilken Grund Lensmændene 28. Aug. s. A. fik Ordre til at hjælpe ham, saa at han kunde skaffe Tømmeret tilveie,⁵⁾ og i 1639 heder det, at han har en hel Del Egetømmer, som skal leveres til Flaadens Behov, hvorhos det tillægges, at Leverencen „skal continuere og vedblive Aar efter Aar, saalænge han tilfører og leverer godt tjenligt Egetømmer,“ hvilket skulde betales, eftersom det paa Bremerholm bliver vurderet.⁶⁾ Herom erholdt ogsaa Rentemestrene 1. Mai 1641 fornøden Ordre.⁷⁾ — Ved Siden heraf havde Anders Jonssøn ogsaa andre betydelige Leverencer til det kgl. Provianthus med Laks og andre fede Varer. Hans Eftermand som Tolder i Flekkefjord (∴ Lister) Michael Sartorius siger derfor ogsaa i sine Besvarelser til Antegnelserne i Toldregnskabet 1652—63⁸⁾: Min Antecessor Anders Jonssøn havde de store Leverencer til det kgl. Provianthus med

^{1—7)} Norske Rigs-Registranter, VII. henholdsvis S. 59, 59, 132 f., 128, 431, 615 og VIII. S. 49 f.

⁸⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv.

fede Varer, hvorved han er kommen til en mægtig Rigdom. Brugte saa Listers Tolderi ikkun som et Middel til sin store Kjøbmandskabs Forfremmelse.“ Saadanne Leverencer havde han lige til sin Død, idet hans Enke først 10 Aar efter denne fik endelig Opgjør for hans Tilgodehavende. Anders Jonssön synes ogsaa at have besørget disse Leverencer i egne Skibe. I alle Fald fik han 31. October 1639 sammen med Borger i Tønsberg, senere Borgermester i Skien David Davidssön Bevilling til at maatte lade bygge en Kreiert paa 50 Lester til at føre sit Tømmer til Danmark med.¹⁾ At David Davidssön har været Anders Jonssöns Slægtning skulde man næsten formode, siden den sidste ikke blot opkalder en af sine Sønner David, men ogsaa inddriver Gjæld sammen med ham. —

I 1639 ansøgte Anders Jonssön om at faa bygslet Kronens Gaard Underøen i Undals Prestegjeld, af hvilken Kongen eiede 2 Huder og Undals Presteboel 1½ Engelsker mod vanlig Leie og Landskyld, da Gaarden nu var ledig. Den Enke, som hidtil havde havt den, var nemlig nu død og havde kun efterladt to Døtre, der vare gifte til andre Gaarde. Han anførte, at han i 14 Aar — altsaa fra 1625 — havde boet paa en Bondes Grund ved Strandsiden „hvor Vandet, naar det haver været høit, haver løbet udi hans Stue, hvilket ikke kan forandres for Fjeld og Stens Skyld.“ Under 31. October s. A. fik han ogsaa kgl. Bevilling for sig, sin Hustru og et af sine Børn paa Underøen „dog at han Enkens Døtre udi Lensmandens Overværelse udminder af Gaarden,“ og at han gav sedvanlig Rettighed og Landskyld efter Norges Lov.²⁾ Det kan vist neppe være Tvivl om, at han allerede fra Begyndelsen har havt til Hensigt at erhverve sig Underøen til Eiendom. Da han i 1644 i Anledning af Hannibalfeiden blev anmodet om at yde Kronen Forstrækning, benyttede han ogsaa straks Anledningen til for de 200 Rdl., han under 18. Sept. s. A. indbetalte til Statholderen, at erhverve Pant bl. a. ogsaa i 2 Huder i Underøen, idet han under 16. August 1646 foruden denne Eiendom ogsaa erholdt i Pant 1½ Hud i Nerisland,

¹⁾ Norske Rigs-Registranter, VII. S. 615.

²⁾ Norske Rigs-Registranter, VII. S. 614.

1 Hud i lille Vatland, alt i Valle Sogn (Undal), 2 Huder i Lysestøl og $1\frac{1}{2}$ Hud i Tronstad, begge i Vigmostad Sogn, tilsammen 7 Huders Jordegods¹⁾. De 2 Huder i Underøen og 2 Huder i Lysestøl søgte han kort Tid efter om at faa sig overdragne til Eiendom mod at afstaa 4 Huder i Gaarden Ullerød i Herred Sogn samt mod at afstaa Pantessummen 200 Rdl. Dette gik Kongen ogsaa ind paa, idet Lensherren over Lister Len, Palle Rosenkrands 23. Marts 1647 fik Befaling til at iverksætte Mageskiftet, som derefter foregik den 26. April s. A. og erholdt kgl. Stadfæstelse 22. Juli nestefter.²⁾ Lysestøl mageskiftede han kort efter igjen under 24. April 1648 tilligemed 3 Huder i Bjørnestad i Vase Prestegjeld mod Kronens Gaard Bue i Øslebø Sogn, af Skyld $2\frac{1}{2}$ Huder, og paa dette Mageskifte fik han 4. Aug. s. A. kgl. Confirmation.³⁾ Bue blev af hans Arvinger efter hans Død for en anselig Summa Penge pantsat, og da det derfor senere ikke kunde blive Spørgsmaal om at indløse den igjen, fik Opsidderen Sl. Torje Knudssøn Bues Arvinger den 14. Decbr. 1709 af Anders Jonssøns Sønnesøn, Stiftamtmand i Bergens Stift Anders Undal, overdraget Gaarden til fuld Eiendom.⁴⁾ Om Underøen, hvor der var god Havn og i hvis Nærhed Ladestedet Snig ved Undalselvens Udløb var beliggende, heder det i Antegnelserne til Listers Toldregnskab 1652—53: „Efterdj udj Listers Lehn ingen Toldbod er opbiugt, haver derfor den afg. Tolder Anders Jonssøn under denne Prætext en kaastelig Øe fra Kronen sig og sine Arvinger ejendommelig bragt til veye. Udaf hvilken Aarsag han sig siden hverken om Toldbod eller Husleye i ringeste Maade havde at bekymre.“⁵⁾ I sine senere Aar boede Anders Jonssøn om Vinteren i Christianssand, hvor han — sandsynligvis kort efter Byens Anlæg i 1641 — havde bygget sig Hus. Han kaldes derfor ogsaa undertiden „Borger til Christianssand,“ hvor han saaledes vistnok ogsaa har havt Borgerskab, formodentlig for mere uforstyrret at kunne drive sine betydelige

¹⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 504) i N. Rigsarchiv.

²⁾ Norske Rigs-Registranter, VIII. S. 478 og 550 f.

³⁾ Norske Rigs-Registranter, IX. S. 41 f.

⁴⁾ Mandals Sorenskriveries Skjøde og Pantebog for 1709 (Retspr. Nr. 5252) f. 159.

⁵⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i Norske Rigsarchiv.

Handelsforretninger. Han søgte derfor ogsaa i 1650 om nogen Frihed for Byens borgerlige Byrder og fik 10. Decbr. s. A. Fritagelse for Byens Embede og Bestilling, det vil sige, at han blev fritaget for at vælges til den Slags communale Ombud, der ellers paalaa Byens Borgerskab.¹⁾ Samme Aar købte han sig ogsaa Begravelse i Christianssands Kirke.²⁾ Dette maa have været i Byens ældste i 1645 opførte Trækirke, der senere blev nedrevet, og i hvis Sted der i Aarene 1685—96 igjen opførtes en ny Kirke af Sten, hvilken i Alt kostede 15,695 Rdl. — foruden senere i Aarene 1697—98 yderligere 9889 Rdl. — altsaa i Alt omkring 25,000 Rdl.³⁾ — De i den ældste Kirke bisatte Lig bleve senere overflyttede til den nye Stenkirke, der imidlertid nedbrændte tilligemed tre Fjerdedele af Byen 6 Mai 1734.

Da Anders Jonssøn saaledes tillige var Borger i Christianssand, er det ingen Tvivl om, at det er Tolderen Anders Jonssøn, der sammen med Jesper Hanssøn, Borger og Indvaaner i Christianssand, 4. August 1648 erholdt kgl. Tilladelse til at en Skotlænder Robert Klerk, af hvem de havde tilforhandlet sig en Ladning Mel, Malt og Korn, maatte beholde og hjemføre en Skude, drægtig 30 Lester, som de paa Grund af Usikkerhed paa Søen ikke selv kunde bruge og som de derfor havde overdraget Klerk i Betaling. Ifølge Palle Rosenkrand's Erklæring havde deres Kjøb af de nævnte Varer været Christianssands Indvaanere til stort Gavn, da ingen Tilførsel kunde ske, saa at mange fattige Folk ellers havde maattet lide stor Hunger og Nød, dersom de ikke havde tilforhandlet sig Varerne.⁴⁾ Anders Jonssøn døde formodentlig i 1651. Han var endnu i Live 6. Juni 1650,⁵⁾ men var død før 1. Maj 1652. Eftermanden Michael Sartorius siger nemlig i Besvarelsen af Antegnelserne til Listers Toldregnskaber: „Toldregnskabet fra Jacobi Philippi (d: 1. Maj) 1651—52 svarer min Antecessors Efterleverske for.“⁶⁾ — Efter Anders

¹⁾ Norske Rigs-Registranter, X. S. 131.

²⁾ Christianssands Bispearchiv i N. Rigsarchiv.

³⁾ Lokalia Christianssand i N. Rigsarchiv.

⁴⁾ Norske Rigs-Registranter, IX. S. 42 f.

⁵⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv.

⁶⁾ Ibid

Jonssøns Død blev Snig Toldsted flyttet til Mandal. Man har tidligere ment, at dette allerede skeede omkring 1640, altsaa i Anders Jonssøns Levetid;¹⁾ men det er ikke rigtigt. Undal hørte nemlig paa denne Tid til Lister Len og Toldstedet Snig, hvor Anders Jonssøn boede, hørte derfor ogsaa, saa længe han levede, til Listers Tolderi. Af Lensregnskaberne sees det, at hver Tolder havde flere Toldsteder under sin Bestyrelse; idet han selv residerede ved et af disse, holdt han ved de øvrige en Fuldmægtig, der oppebar Tolden og som ansattes og lønnedes af ham. Dette var saaledes Tilfældet ved Mandals Tolderi, der ogsaa omfattede Nedenes Len. Tolderen her var paa Anders Jonssøns Tid Gabriel Jacobssøn, der selv boede i „Lyngesund“ (∴ Lyngør?), medens de øvrige Toldsteder i Distriktet bestyredes af hans Fuldmægtige Lorents Jacobssøn i Risør, Mats Erikssøn i Grimstad og Hans Simonssøn i Mandal.²⁾ Da der ingen Toldbod fandtes i Snig, eftersom Anders Jonssøn selv eiede Underøen lige ved og saaledes ikke fandt en særskilt Toldbod fornøden, tog hans Eftermand som Tolder i Lister, Michael Sartorius, Bellig i Flekkefjord, hvorfor Toldforvalter Daniel Knoph „forleden Sommer“ — hvilket formentlig vil sige Sommeren 1655, da Yttringen forekommer i Besvarelsen af de i Marts 1656 daterede Antegnelser i Flekkefjords (∴ Listers) Toldregnskaber 1652—53. — „bete Undal lod lægge under Mandal og over bete Ladesteder en sær Tolder ordinere“ paa Grund af at Undals Ladested var over 5 Mile fra Flekkefjord.³⁾ Endnu 1656 fandtes der heller ingen Toldbod i Flekkefjord, eftersom Michael Sartorius 16. Marts d. A. søgte at faa sig overladt en liden Plads under Engelsholm paa Andabelø, „eftersom der i Listers Tolderi ingen Toldbod findes, ei heller noget bekvemt Hus paa de principaleste Ladesteder, hvor Tolderen efter Toldordinansen er tilholdt at bo, findes“ men alle Skibe, der enten til Flekke-

¹⁾ Peder Claussøns Norges Beskr., S. 53, P. Holm, Forsøg til en Beskr. over Lister og Mandals Amter (topografisk Journal 11. H. S. 50 og 12. H. S. 26) og Saml. til d. norske Folks Sprog og Hist., III. S. 565.

²⁾ Lister og Mandals Lensregnskab (Nr. 492 og 493) i N. Rigsarchiv.

³⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv.

fjord eller Kvinesdal, der vare de principaleste Ladesteder, agter at indløbe for at losse og lade, maatte anløbe Engelsholm.¹⁾ Af denne Grund var det vel ogsaa, at Sartorius ifølge den ham af Daniel Knoph meddelte Instruction som Tolder i Lister af 1 Novbr. 1655 erholdt 20 Rdl. aarlig i Toldbodleie, hvilket confirmeredes af Kongen 21 Sept. 1660 og 26 Marts 1662.²⁾ Rigtignok blev der allerede 4 Decbr. 1650 af Generaltoldforvalter Antoni Knip paabudt, at der skulde laves en ny Toldkiste til Mandals Toldsted med 3 Nøgler, af hvilke den ene skulde leveres Lensherren, den anden ham og den tredie til Tolderen Johan Vibe, der 12 Marts 1651 var Tolder i Flekkerø og Mandal og da kvitterer for at have modtaget den nye Toldkiste.³⁾ Men dette kan ikke staa i nogen Forbindelse med at Snig Toldsted blev henlagt til Mandal, hvor der som det af det før anførte fremgaar allerede tidligere var eget Toldsted.

Anders Jonsson blev — formodentlig omkring 1629 — gift med Ingeborg Lauritsdatter Westhoff. Hun skal være født 15 Marts 1605 — hvor vides ikke. Heller ikke kjender man hendes Forældre eller øvrige Slægt. Men hun antages at have været i Familie med Hr. Peter Westhoff, der omtrent samtidig var tysk Prest i Bergen. Under 28 Novbr. 1658 fik hun for Mandens Fordringer hos Kronen, der efter Rentemestrenes Opgjør beløb sig til 1141 Rdl. 3 Ort, Indvisning i Flekkerø Kirkes Bygsel og Førstetage, i Ringepengene sammesteds samt i det Uvisse af Nedenes og Robyggelagets Lene⁴⁾. Det varede dog flere Aar før hun fik Tilgodehavendet betalt. Den 19 Marts 1660 kvitterer hun for 100 Rdl., 19 Mai s. A. for 752½ Rdl. 1 Ort 8 β, beregnet fra 30 April 1650 — 16 Decbr. s. A., 24 April 1660 for en mindre Sum og endelig 14 October 1660 for Restbeløbet 231½ Rdl. 1½ Ort 17½ β, alt for Leverentser til kgl. Maj. Fornødenhed⁴⁾. Hun døde i Christianssand 15 Mai 1679, idet hun efter Anders Jonssøns Død 2den Gang — c. 1658 — uden Tvivl i

¹⁾ Cancelli Indlæg for 1656 i N. Rigsarchiv.

²⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 509) i N. Rigsarchiv og Norske Rigs-Registranter, XII. S. 424 f.

³⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 512) i N. Rigsarchiv.

⁴⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 579) i N. Rigsarchiv.

Christianssand blev gift med Handelsmand og Borger der Jesper Hanssøn „Bolding“. Han var endnu i Juni 1657 bosat i Farsund, men flyttede senere — ifølge Christiansands Byes Privilegier, der indskjærpedes ved senere kgl. Rescripter — til denne By, hvor han 6 Mai 1661 udnævntes til Raadmand. Ingeborg Lauritsdatters Egteskab med ham maa — som nævnt — vistnok allerede have fundet Sted i 1658, uagtet hun endnu i Decbr. 1660 selv underskriver sig „Ingeborg, sl. Anders Jonssøns“. I en Jordebog for Lister af 1661 heder det ogsaa udtrykkelig, at Underøen har en Skyld af 2 Huder $\frac{3}{4}$ Fj. „deraf tilhører Jesper Hansen paa Christiansand den $\frac{1}{2}$ Part og hans Stifbørn den halve Part; Bertel Bessesen bruger det“¹⁾, og i Listers Fogedregnskab 1658—59 opføres han ligeledes som Eier af 1 Hud $1\frac{3}{4}$ Engelsker i Underøen, saaledes at det vel maa ansees for sikkert, at han allerede paa denne Tid har været gift med Anders Jonssøns Enke, der har bragt ham den halve Del af Gaarden, medens den øvrige Del er gaaet i Arv til Anders Jonssøns Børn. — Jesper Hanssøn var uden Tvivl en Jyde af Fødsel, fra Omegnen af Fredericia. Thi 23 Juli 1681 fik Borgermester og Raad i Christiansand Ordre til at hjælpe Anders Jørgensdatter af Fredericia og hendes Medarvinger til Arv efter afg. Jesper Hanssøn. Han har derfor rimeligvis været fra Bolding Gaard i Slavs Herred i Veile Amt og saaledes en af de mange Jyder, der i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede bosatte sig i Christiansands Stift. I 1653 var han allerede kommen til Norge. Han havde da sammen med (sin senere Svigersøn) Jens Pederssøn (Kjerulf) for 1500 Rdl. kjøbt et Henrik Mathiesen i Kjøbenhavn og Conrad Ester i Amsterdam tilhørende Skib „Engelen Gabriel“, der ført af Skipper Christen Grub „med halv Fordæk og 4 Stykker monteret“ fra Holland var paa Rejse til Frankrig med en Ladning Rug, Ryslæder, Furubjelker, Lys og andre Varer. Skibet var af 5 fremmede Personer indbragt i Mandals Len, idet de foregave, at det var taget fra nogle engelske Kapere, som de havde ombragt. Det synes imid-

¹⁾ Den alm. Landcommission 1661, Bilag til Relation om Agdesidens Len Pakke 2. i N. Rigsarchiv.

lertid, som om man har havt Mistanke om, at Sagen ei forholdt sig saaledes. Thi Lensherren Ove Skade fik 24 Febr. 1653 Ordre til at lade Skibet, Godset og de 5 fremmede Personer arrestere, indtil Eiermændenes Fuldmægtig kunde komme tilstede, for at Sagen da kunde blive behandlet ved Lov og Ret paa tilbørlige Steder¹⁾. Jesper Hanssøn hørte til Christianssands mere formuende Borgere. I 1661 havde han et Vaaningshus der, i hvilket han selv boede, taxeret for 1200 Rdl., 2 mindre Huse, der vare bortleiede, taxerede henholdsvis for 250 og 150 Rdl. samt en Capital anslaaet til 500 Rdl.²⁾ Et af disse Jespers Hanssøns Huse var efter hans Død formodentlig ved Arv kommen til Borgermester Jens Rasch og Vice-Tolder i Christianssand Anders Jenssøn Kierulf, der eiede de $\frac{2}{5}$ Parter deraf, medens Rasch og hans Medarvinger eiede Resten. Det var da meget brøsthødent og taxeredes for 4 a 500 Rdl. og skulde da sælges til Fordel for Kongens Kasse, hvem Kierulf stod i Gjæld til³⁾. Den 26 Sept. 1670 fik Jesper Hanssøn Confirmation paa sin Bestalling som Raadmand i Christianssand, hvor han endnu levede 14 Aug. 1676. Den 23. Juli 1681 var han imidlertid død uden at efterlade sig Børn, da han arvedes af sin Slægt i Jylland. Med ham havde altsaa Ingeborg Lauritsdatter ingen Børn. Derimod havde hun i sit 1ste Egteskab med Anders Jonssøn 6 eller 7 Børn, nemlig 4 Sønner og 2 eller 3 Døtre. Børnene vare følgende:

- 1) Laurits Anderssøn Undal, født c. 1631; Lagmand i Agdesidens Lagdømme.
- 2) Kirsten Andersdatter, født c. 1632.
- 3) Berthe Andersdatter, født ca. 1633.
- 4) Jonas Anderssøn Undal, født c. 1634, Sognepræst i Christianssand.
- 5) David Anderssøn Undal, født c. 1635; Eier af Underøen.
- 6) Anders Anderssøn Undal, født c. 1636; Handelsmand i Christianssand.

---

¹⁾ Nordre Rigs-Registratorer, X. S. 592 f.

²⁾ Den alm. Landcommission 1661, Bilag til Relation om Agdesidens Len, Pakke 2, i N. Rigsarchiv

³⁾ Christianssands Stiftamtskrivers Regnskaber 1686 i N. Rigsarchiv.

7) Edel Margrethe Andersdatter, født c. 1637. — Om denne sidste ogsaa har været en Datter af Anders Jonssøn paa Underøen, er dog maaske tvivlsomt. Det maa imidlertid vistnok ansees sikkert, at der har været 7 Børn og deriblandt 3 Døtre. I det tidligere (S. 115) nævnte Brev siges det nemlig udtrykkelig, at Anders Jonssøn havde 4 Sønner, Anders, Laurits, Jonas og David. „Her foruden har været 3de Søstre, som har været gift i Christianssand, men Navnene mig ubekjendt; hvorledes deris Børn siden har adspred sig, kand ikke af mig tilforladelig oplyses.“ Det er derfor vistnok sandsynlig, at ogsaa Edel Margrethe Andersdatter, som her anført, har været en Datter af Anders Jonssøn.

II. Anders Jonssøns Børn.

1. *Laurits Anderssøn Undal*. Han var vistnok Anders Jonssøns ældste Barn, opkaldt efter Morfaderen Laurits Westhoff og født paa Underøen c. 1631. Da han var 8 Aar gammel blev han formodentligt sat i Skole, thi 11. Novbr. 1639 fik Just (Styggessøn) Høg, der var Hovmester for Sorø Akademi, Brev om at annamme tvende Sønner af Tolderen Anders Jonssøn i Sorø Skole „naar Plads ledig bliver“¹⁾. Dette maa formentlig have været Laurits og Jonas Undal, skjøndt den sidste i saa Fald kun vil blive 5 Aar gl., da han blev indsat paa Skolen. Om de imidlertid nogensinde har gaaet paa Sorø Akademi er vel tvivlsomt. I ethvert Fald bleve ingen af Anders Jonssøns Sønner dimitterede fra Sorø. Laurits Undal maa derimod vistnok være den Laurentius Andreae, der 3 Novbr. 1651 indskreves som Student ved Kjøbenhavns Universitet fra Kjøbenhavns Skole²⁾. Sandsynligvis har han vel derefter nogle Aar været udenlands, men herom har man intet kunnet finde. Allerede i 1655 blev han — altsaa kun 24 Aar gammel — Lagmand i Agdesidens Lagdømme, idet Augustinus Olufssøn (Wroe) afstod ham Embedet, paa hvilket han erholdt kongelig Confirmation 25 October s. A. (senere confirmeret 26 Mai 1662, 17 Septbr. 1670 og 13 April

¹⁾ Sjæll. Tegnelser XXVI. f. 512.

²⁾ S. Birket Smith, Kjøbenhavns Universitets Matrikel, I. S. 232.

1700)¹⁾. Ifølge Malling²⁾ S. 88, skal de første Efterretninger om den svenske Konge Carl X Gustavs uformodentlige Anfald paa Danmark og Beleiring af Kjøbenhavn være bragt til Christianssand af den hollandske Gesandt, der paa sin Reise til Holland, for at paaskynde Undsætning fra Generalstaterne, med sit Skib kom til Flekkerø, hvor Laurits Undal var fungerende Lensherre under Vice-Statholderen Hans Juels Fravær³⁾. Undal afsendte straks Underretning herom til Generalløitnant Bjelke og Statholderen Nils Trolle, for at de kunde have alt rede, om de Svenske skulde have i Sinde at angribe ogsaa dette Rige. Derefter samlede han i Hast alle de rede Penge og alle de Kostbarheder, han havde i sit Hus, indtil Konens Guldkjede og Juveler, skikkede alt til Holland for at købe Geværer og saasart han havde faaet dem, oprettede han paa egen Bekostning et Compagni Fyrrørere, som han tilbød Generallieutenant Bjelke. Folkene vare saa vel valgte og saa godt bevæbnede, at Bjelke ei betænkte sig paa at antage det til sit eget Livcompagni og brugte det siden ved mange Leiligheder med megen Fordel. Da Krigen var tilende, lod Fredrik III ham tilligemed andre tilbyde Erstatning for alt, hvad han baade herved og i andre Maader havde bekostet til Landets Forsvar. Men Undal lod svare: „at han slet Intet vilde have derfor, da han ansaa det for sin Pligt at offere ei alene sine Midler, men endog sit Liv for Kongen og Fædrelandet“.

Den Fremstilling, som her gives af Undals Forhold, er jo meget tiltalende, men den er dog ikke ganske stemmende med de faktiske Forhold. Det er rigtig, at Undal under Kjøbenhavns Beleiring „med stor Eventür og Skade“ fra Holland bestilte Mundering og Armatur og at han senere „uden Pant og Forsikring“ oprettede et Compagni Fyrrørere. Men han fik senere sine Omkostninger i denne Anledning vistnok mere end

¹⁾ Norske Aabne Breve og kgl. Confirmationer n. A.

²⁾ Ove Malling, Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere.

³⁾ Hans Juel siges i Besvarelsen af Antegnelserne til Mandals Fogedregnskab i disse Aar at have opholdt sig „ved Hove“ „uden i Amtet eller Stiftet at have nogen Fuldmægtig“.

godtgjorte. Allerede 9 October 1660 fik han sig overdraget Brugen af Gaarden Stray i Oddernes Prestegjeld og under 7 Mai 1662 fik han Afregning med Rentekammeret for sine Udlæg til Armatur m. v. 1680 Rdl. 16 Sk. Heraf erholdt han straks udbetalt 865 Rdl. og for Resten 815 Rdl. 16 Sk. søgte han om at erholde udlagt følgende faste Ejendomme, nemlig: 1½ Hud i Næs, 1 Hud 1 Gjedeskind i Østenaa, 1 Hud i Bjelland, 3 Huder i Aalefjær, 1½ Hud i Sangesland, 1½ Hud i Birkeland, 1 Hud i Hjembdal, ½ i Vestøl og 2 Huder i søndre Løbdal, altsaa over 12 Huder Jordegods. Da de nævnte Eiendomme imidlertid allerede tidligere vare pantsatte for Forstrækninger til Kronen, fik Undal ved Kongebrev af 26 August 1662 for sin Fordring enten det Overskud i Penge, som de Panthavende kom til at erlægge for Gaardene over deres Fordringer paa Kronen eller ogsaa Gaardene overdraget til Eiendom, hvis han kunde forenes med Panthaverne. Endvidere erholdt han 27 Sept. 1670 Frihed for at betale Skat af en Del Gaarde og Sagbrug indtil 50 Rdl. aarlig for sig og sin Hustrues Levetid, nemlig af 3 Huder i Voie, 2 Huder i Fiskaa og 3 Huder 1 Gjedeskind i Ugland, alt paa Grund af hans Forhold i 1660. Da det imidlertid i Aaret 1680 blev bestemt, at alle Benaadninger skulle være ophævede, søgte Laurits Undal 13 Juli 1685 om at maatte beholde den ham givne Skattefrihed, hvilket dog ei bevilgedes. Derimod blev han under 23 Januar 1686 eftergivet den Skat, han til Nytaarsdag 1686 var bleven skyldig af de nævnte Gaarde, samt derhos paa Grund af lang og tro Tjeneste for Livstid bevilget en aarlig Pension af 50 Rdl. fra 1 Januar s. A. at regne. Hermed var han dog ikke tilfreds. For bedre at fremme sine Interesser erholdt han og Svigersønnen Resen 1 Mai 1686 Tilladelse til et Par Maaneders Ophold i Kjøbenhavn og i Slutten af Aaret begav han sig personlig til Kjøbenhavn, hvorfra han 18 Novbr. 1686 sendte Kongen en ny Ansøgning, i hvilken han androg om at Pensionen „som et Æreminde“ ogsaa for Livstid maatte tillægges hans Hustru efter hans Død, hvilket ogsaa bevilgedes ved kgl. Resol. af 20 Novbr. s. A.¹⁾

¹⁾ Mandal Fogedregnskab for 1681 i N. Rigsarchiv.

Som Lagmand paa Agdesiden havde Laurits Anderssøn Brugen af Holme Gaard i Holme Sogn ved Mandal, der af Christian I. var udlagt til Residents for Agdesidens Lagmænd. Dette var ogsaa senere bleven confirmeret 5 Febr. 1548, da den daværende Lagmand Jon Simonssøn havde faaet Bevilling paa Gaarden. Laurits Anderssøn boede imidlertid ikke her, men i Christianssand og brugte Holmegaard alene som Avlsgaard. Denne brugtes alene af Bønder. I 1692 siges det dog, at Svigersønnen Major Peter de Ferry og Hustru brugte og beboede Holmegaard, og senere findes ogsaa Lagmand Undal selv et enkelt Aar bosat der. Da Fogden fra 1680 havde beregnet Skatter ogsaa af Holmegaard, fik Undal den 30 Oct. 1686 eftergivet disse til et samlet Beløb af 547 Rdl. og derhos bevilget, at Gaarden som hidtil fra Arils Tid skulde følge Lagstolen skatfri. Som Lagmand havde han derhos Tienden af Spind og Vanse¹⁾. Den 13 Marts 1665 fik han ogsaa bevilget, at han for Fremtiden skulde oppebære 12 Sk. af hver fuld og 6 Sk. af hver halv eller Ødegaard i Lagstolens Distrikt samt Ret til selv at udstede Stævninger i alle de Sager, der skulde behandles ved Lagstolen, mod at han efter eget Tilbud afstod den sedvanlige Nygiftningstold og mod at han ingen Skydsfærd prætenderede²⁾.

Foruden sit egentlige Embede havde Laurits Anderssøn mangehaande offentlige Hverv og var en af Regjeringen meget benyttet Mand. Som flere af Lagmændene var han saaledes Medlem af den store under 17 Januar 1662 nedsatte Landcommission, der skulde undersøge Landets Tilstande, forfatte Jordebøger etc. Commissionen bestod af særskilte Afdelinger for hvert Lagdømme og Laurits Anderssøn var det første Medlem i Commissionen for Agdesiden. Commissionens Betænkning, der er dateret 17 Aug. s. A., findes trykt i Meddelelser fra det Norske Rigsarchiv I. S. 153—62. Det synes ubegribelig, at Commissionen paa en saa kort Tid har kunnet tilendebringe sit Hverv, og man tør derfor vistnok heller ikke stole altfor meget paa dens Opgaver. Men forøvrigt synes det, som om Commissionen for Agdesidens

¹⁾ Listers Fogedregnskab 1673.

²⁾ Afskrift bl. Kongebreve i N. Rigsarchiv.

Lagdømme har været en af dem, som har givet de bedste og mest udførlige Beretninger. Som tidligere nævnt, var han i 1660 i Hans Juels Fravær forrettende Lensherre i Agdesidens Len. Under 26 Mai 1664 fik han i Forening med Borgermester i Christianssand Laurits Christenssøn Befaling til at modtage Lenet af Hans Juel og igjen levere det til den nye Lensherre. Laurits Anderssøn fik derhos samme Dag Ordre til under Christian Lindenows Fravær at bestyre Nedenes og Robyggelagets Lene, som denne samme Aar fik efter Hans Juel, hvilken sidste dog tillige — som nævnt — havde havt Lister Len. Dette gaves derimod 2 Aug. s. A. tilligemed Mandals Fogderi kvit og frit til Mogens Friisstedetfor Helgeland, der var solgt til Joachim Irgens til Westervig. Herved blev Lister skilt fra Nedenes og forenet med Mandal. Hos Malling heder det om Laurits Anderssøn, at ligesaa nidkjær han var i Krigen, ligesaa arbeidssom var han i Freden og det ogsaa her uden Hensigt til andet end at gjøre sin Pligt. Han blev brugt til at reise omkring i Christiansands Stift, efterse Jordskylden paa ethvert Sted og indrette en ny Matricul, hvorved Afgifterne bleve ansatte efter Billighed og ethvert Steds Beskaffenhed; han udforskede Kjøbstædernes Tilstand og indgav adskillige nyttige Forslag til Handelens Drift; han traadte sammen med flere udnævnte Commissarier og gjennemsaa den nye Lovbog, som var forfattet for Norge; og i alt dette viste han besynderlig Flid og gjorde megen Nytte. Nogen Tid derefter kom Christian den Femte til Norge; han lod Undal kalde til sig og tillod ham at udbede sig, hvad han vilde til Belønning for hans Flid og Troskab. Han udbad sig alene sin Konges Naade og at han vilde være fornøiet med hans Tjeneste“. Det er vistnok heller ingen Grund til at tvivle paa, at Laurits Anderssøn baade har været en duelig og arbeidssom Embedsmand, der har gjort god Fyldest for sig i alle de Hværv, som bleve ham betroede. Men om han har været fuldt saa uegennyttig som af Malling fremstillet, tør dog maaske være mere end tvivlsomt. Ligesom vi allerede have nævnt, at han deltog i den store Landcommission, saaledes blev han ogsaa 11 October 1684 sammen med forskjellige andre Lagmænd og lovkyndige Mænd beordret til at

revidere Udkastet til den nye norske Lovbog. Men hans Arbeide her har dog neppe været af nogensomhelst Betydning, da han allerede 14 Febr. det følgende Aar blev fritaget for Commissionen og saaledes neppe nogensinde kan have deltaget i Arbeidet. Derimod blev han med de øvrige Lagmænd i Norge ved Forordningen af 23 Januar 1665 hver i sit Lagdømme med Sorenskriver, Foged og tiltagende Mænd paalagt at forfatte en ny Matriculering af det hele Land. I Forordningen bestemtes bl. Andet, at alle Gaarde ikke blot skulde sættes og taxeres til en vis ensartet Landskyld, men ogsaa lignes for Leding, Foring og anden Smaaredsel efter hver Gaards Storhed og Godhed samt tilskrives sin visse Tiende efter enhvers Avling, Landskyld og Beskaffenhed, dog saaledes at Kongens og Kirkens Anpart af Tienden derved heller skulde forbedres end forringes. Denne Bestemmelse af Tiendens Fastsættelse til en uforanderlig Afgift blev kun i en Del af Landet gennemført. I Agdesidens Lene, hvor Laurits Andersson forestod Matriculeringen, er Bestemmelsen gennemført. Efter Bemærkninger i Matriculerne for Nedenes, Robyggelaget, Lister og Mandal sees det, at Korntienden overalt i disse Fogderier er reguleret saaledes, at der af hver 4 Huder eller 1 Skø Tunge skal gives 3 Rdl. 3 Ort. Det synes saaledes, at Laurits Andersson ogsaa her fortjener Ros for at have udført sit Arbeide med Nøiagtighed og Dygtighed. I Aaret 1684 udnævntes han ogsaa til Assessor i Overhofretten i Christiania, hvilket var et ulønnet Hverv. Laurits Andersson sees ogsaa virkelig at have deltaget i Rettens Møder samme Aar. Men allerede 14 Febr. 1685 fik han Fritagelse for at betjene Overhofretten „dette Aar“ og under 23 Januar 1686 fik han ikke blot Fritagelse for „herefter“ at betjene Overhofretten, men ogsaa for alle Commissioner, der ikke direkte angik „vores Tjeneste“¹⁾. I Slutten af Aaret 1686 opholdt han sig tilligemed Svigersønnen — som nævnt — i Kjøbenhavn, hvorfra han under 11 Decbr. s. A. indgav en Ansøgning til Kongen om „at tillægges nogen Character ved Commencien i Agdesiden, vel 100 Mile i Circumference“,

---

Norske Missiver 1686 i N. Rigsarchiv.

samt at denne Bestilling maatte tillægges nogen Løn. Han be-
 raabte sig paa, at han siden 1668, ved Matriculens Indrettelse,
 havde „prospereret“ Hans Majestæt over 30000 Rdl., og at Lag-
 stolens Indkomster vare ringe samt paa de store „Expenser“,
 han paa 31 Aars Tid ved adskillige Forretninger baade i Freds
 og Feidetid havde havt. Den 31 Decbr. s. A. blev han ogsaa
 udnævnt til Commerceraad med en aarlig Løn af 500 Rdl.,
 hvilket ikke, som senere, var en tom Titel, men et virkeligt
 Embede, hvilket hans Bestalling viser. Ifølge denne skulde han
 udforske Skovenes Tilstand i Districtet, føre Tilsyn med Træ-
 lasthandelen og afgive Betænkning om, hvormeget der aarligen
 kunde aavirkes uden Skovenes Ruin, samt have flittig Indseende
 med Tjærehandelen og den øvrige Negotie i Christianssands pri-
 viligerede Distrikt. Han skulde derhos have Omhu for, hvorledes
 Samtrafikken mellem Christianssand og de andre norske Byer og
 med Udlandet kunde fremmes, han skulde træde i Correspondence
 med Direktionen for Manufacturerne i Kjøbenhavn og i det hele
 have for Øie og i alle mulige Maader bestræbe sig for Com-
 merciens Befordring. Ved Siden af alle disse sine Embedsfor-
 retninger blev Laurits Andersson jævnlig ogsaa af Regjeringen
 benyttet i andre Sager af Interesse, tildels af mere privat Art.
 Af saadanne kan nævnes, at han jævnlig var Skiftecommissarius
 i større Boer i Christianssand, saaledes 13 Mai 1678 med Raad-
 mand Søren Nilsson i Christianssand i Boet efter Lisbet, Borger-
 møster Laurits Christenssons Enke i Christianssand¹⁾, 5 No-
 vember 1681 efter afg. Commissarius Arnt Tønnesson i Chri-
 stianssand¹⁾ og 22 Decbr. 1688 fik han kgl. Ordre til at være
 Fru Catharina Stockhausens Lagværg²⁾. Hun var Enke efter
 Stiftsbefalingsmanden i Christianssands Stift Friherre Ludvig Ro-
 senkrands, hvis Bo ikke skal have været i nogen god Forfatning³⁾.
 Som bekjendt var Ludvig Rosenkrands den første Stiftsbefalings-
 mand, der var bosat i Christianssand, medens Stiftsbefalingsmanden
 og Biskoppen indtil denne Tid boede i Stavanger. Da Christians-

¹⁾ Norske Missiver 1678 i N. Rigsarchiv.

²⁾ Norske Missiver 1688 i N. Rigsarchiv.

³⁾ Om Ludvig Rosenkrands se Bergens hist. Forenings Skrifter Nr. 3 (1897).

sand var anlagt, blev det ved kgl. Resolution af 6 Mai 1682 tillige bestemt, at Stavanger Stift herefter skulde kaldes Christianssands Stift og Stiftamtmanden og Biskopen „udi Christianssand herefter residere“ ¹⁾. Flytningen foregik dog ikke før i 1684 og da var Foranledningen hertil fornemmelig, at Stavanger i nævnte Aar paa Domkirken, Bisperesidentsen og Amtmandens Bolig samt nogle smaa Huse nær totalt afbrændte. Der opstod derfor ogsaa straks Spørgsmaal, om Byen igjen skulde opbygges, da den ikke uden sær Privilegier kunde komme paa Fode, eller om det ikke i ethvert Fald vilde være bedre, at Indvaanerne flyttede til de nærmest liggende Kjøbstæder, navnlig Christianssand. Til at afgive Forslag herom blev der 7 Febr. 1685 nedsat en Commission, bestaaende af Amtmand i Stavanger Amt Daniel Knoph og Lagmand Laurits Andersson Undal, hvorhos den førstnævnte 4 Oct. s. A. fik Ordre til at paase, at de afbrændte Tomter ikke igjen bleve bebyggede, førend Spørgsmaalet om Flytningen endelig var afgjort ²⁾. Commissionens Forslag kjendes ikke, men den 23 Januar 1686 fik Statholderen Ulrik Fredrik Gyldenløve, Michael Vibe, Fr. Brandt og Mathias Moth Ordre til at afgive sin Betænkning over samme ³⁾. I Henhold til deres Forslag blev det derefter under 4 Decbr. s. A. bestemt, at Stavanger skulde reduceres til Ladested og Embedsmændene forløves ⁴⁾. Sammen med flere andre blev Laurits Undal 29 April 1693 befalet at paakjende de tvistige Sager, som reiste sig af, at de krigførende Magters Orlogsskibe i norske Havne toge Handelsskibe ⁴⁾, men denne Befaling blev igjen ophævet 1 Sept. 1694, da det bestemtes, at Commissionen alene skulde optage Vidneførsel, da Paadømmelsen skulde ske ved Overadmiralitetstretten i Kjøbenhavn ⁵⁾.

Ved Siden af alle sine forskjellige offentlige Forretninger sad Laurits Andersson ogsaa i stor privat Bedrift. Foruden

¹⁾ Wessel-Bergs Reskripter, I. S. 110.

²⁾ Norske Missiver 1685, i N. Rigsarchiv.

³⁾ Norske Missiver 1686, i N. Rigsarchiv.

⁴⁾ Norske Missiver 1693, i N. Rigsarchiv.

⁵⁾ Norske Missiver 1694, i N. Rigsarchiv.

1½ Hud i Underøen, som han vel havde arvet efter Forældrene dels ogsaa maaske kjøbt af sine Sødskende, maa han allerede 1661 have eiet meget Jordegods. I et Mandtal opgives det, at han da eiede 3 Huder i Grinsland i Finslands Sogn, 2½ Hud i Øvre Stray, 3 Huder i Vigeland og Halvparten i et Laxefiskeri, alt i Oddernæs Prestegjeld¹⁾; i 1662 1 Hud i Ørebæk og i 1664 1½ Hud i Fidje i Grebstad Sogn. I 1683 eiede han 2 Huder i Ugland²⁾, 4 Huder i Fiskaa, 1 Gjedeskind i Rolstad, 1 Gjedeskind i Tjomsaas og 3 Gjedeskind i Skjevesland, alt i Oddernes Prestegjeld. Disse Eiendomme have vistnok i alle Fald tildels været Skoveiendomme. Thi Laurits Andersson var en stor Lastehandler, der tildels selv har skaaret sin Last paa egne Sage. Af saadanne havde han en paa Holmegaard og en paa Fiskaa og derhos Kannevig Sag, paa hvilken han 24 Novbr. 1688 erholdt kgl. Confirmation. Gaarden Ugland i Oddernæs brugte han som Avlsgaard. Her holdt han i 1683 1 Dreng, 2 Piger, 2 Heste, 18 Kjør, 6 Nød, 52 Smaafæ og 2 Svin. Sammen med „Svogeren“ Hartvig Nilsson (Oxenløve) eiede han ganske betydelige Eiendomme i Akershus Len, i Alt Part i 74 forskjellige Gaarde. Dette maa have været Konens Arv efter Faderen Augustinus Olsson (Wroe), hvis Enke Anna Lauritsdatter (Hagedorn) anden Gang var bleven gift med Oxenløve, der saaledes i Virkeligheden var Laurits Anderssons Hustrues Stedfader. Allerede 1661 opgives hans Formue foruden dette Jordegods at bestaa af Hus og Vaaning med Søbod, og et andet Hus (alt i Christianssand) taxeret for . . . . . 800 Rdl. Midler af Guld, Sølv etc. — Gjæld fratrukket — . . 1700 — Brug paa Elven . . . . . 1500 — Udestaaende Fordringer . . . . . 1800 —

---

tilsammen . . . 5800 Rdl.³⁾

¹⁾ Den alm. Landcommission 1661, Bilag til Relationen om Agdesiden, Pakke 2, i N. Rigsarchiv.

²⁾ Den solgtes igjen 6 Mai 1706 af Lagmand Undals Enke og Børn (Retspr. 5252 f. 98).

³⁾ Den alm. Landcommission 1661, Bilag til Relationen om Agdesiden, Pakke 2, i N. Rigsarchiv.

Ved Krigsstyren 1657—58 sattes Laurits Andersson derfor ogsaa til at stille to „geruste Heste“ eller istedet give 100 Rdl. i Skat¹⁾.

Foruden at være stor Lastehandler og Skoveier, erhvervede ogsaa Laurits Andersson sammen med Præsident i Christianssand Nils Pedersson og Borger i Kjøbenhavn Strange Trøner 9 Decbr. 1665 Privilegier paa Næs eller, som det oprindeligt kaldtes, Baaslands Jernverk i Holts Prestegjeld ved Arendal. Ifølge Privilegierne erholdt Verket tillagt fire Miles Circumference til Skurfning og Træmateriale, hvorhos det fik overladt det forladte Barboe Jernverks Materialier og Redskaber samt forundt Toldfrihed m. m. Under 1 Decbr. 1670 fik Eierne Confirmation paa Verkets Privilegier, dog skulde den 6te Post, der var præjudicerlig for Arendal og Øster-Risør i deres Trælasthandel, forstaaes paa en nærmere angivet Maade, ligesom Privilegierne bleve ophævede, forsaavidt de vare præjudicerlige for Brunlaug og Laurvigs Verker. Det var imidlertid daarlige Tider for Jernverkerne, og det har vel heller ikke været nogen af Participanterne, der har havt fornøden Indsigt til at styre Verket. Paa Grund af „indfaldende Krigstider, Partier, Parternes Svækkelse og dødelig Afgang“ havde Verket været nødt til at ophøre og efter forskjellige offentlige Opbydelser solgte endelig Participanterne, der bestod af Hans Juel til Starupgaard, forrige Amtmand over Agdesiden, Lars Andersson Undal, Borgermester i Christianssand Carsten Mechlenborg, Sogneprest til Holt Hr. Mogens Larsson, Foged i Nedenes Peder Henriksson, Maria Mortensdatter, sl. Peder Jenssens, forrige Byfoged i Christianssand, hans Enke, Borger i Christianssand Christen Ellefsson paa egne og sl. Nils Pederssons Arvingers Vegne, Borger i Christianssand Lars Pedersson, Toldbetjent i Christianssand Daniel Jacobsen, Morten Arensson og Mogens Lofstad, hvoraf en Del selv og en Del „af vores salig afdøde“ havde havt Lod og Del i Verket, dette 2 Sept. 1682 til Peder Børting²⁾.

Laurits Andersson Undal brugte — ligesaa lidt som Faderen — noget adeligt Vaaben. Dog gjorde han i sine senere Aar en

¹⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 515) i N. Rigsarchiv.

²⁾ Cancelliet, Bergværker Pakke 2 e i N. Rigsarchiv.

Tilnærmelse til et saadant. Han brugte nemlig i Seglet en Sparre samt 3 latinske V. — de to over og den 3die under Sparren, øiensynligt en Betegnelse for Navnet Undal (Vndalinus), som først han og senere hans Brødre optog. I sine sidste Aar forandrede han de latinske V'er til L. A. V. (o: Laurits Andersson Undal). Dette viser ganske tydelig, at Familien ikke tidligere har eiet noget andet Vaabenmærke.

Lagmand Undal blev c. 1655 gift med Martha Augustinusdatter Wroe, født c. 1635 sandsynligvis paa Holme Gaard, hvor hendes Fader Lagmand i Agdesidens Lagdømme Augustinus Olufsson Wroe residerede. Moderen var Anna Lauritsdatter (Hagedorn), der efter Mandens Død 2den Gang 1658 blev gift med Hartvig Nilsson Oxenløve, der derfor ogsaa kaldes Laurits Undals „Svoger“ o: Svigerfader. Hartvig Oxenløve var Forvalter over Tønsbergs Provsti Gods og blev 30 Sept. 1669 Vice-Lagmand i Agdesidens Lagdømme med Ret til at succedere Undal (Best. conf. 28 Sept. 1670), men døde før denne 28 Oct. 1677. Konen Anne Lauritsdatter (Hagedorn) var allerede død 1675¹⁾. Da Oxenløve saavidt vides ingen Børn havde, tilfaldt vistnok Laurits Andersson ved hans og Konens Død betydelige Eiendomme. Thi Konens Moder Anna Lauritsdatter maa have været meget rig. I et Skattemandtal fra 1658 opgives saaledes Anna Lauritsdatter paa Holmegaard, sal. Augustinus Olufsøns Efterleverske, at have opgivet at eie „paa adskillige Steder udi Riget 123 Huder 3½ Engelsker“ bare i Jordegods²⁾. Allerede ved Svigerfaderen Augustinus Olufssøns Død maa Laurits Andersson have faaet betydelige Eiendomme paa Østlandet, hvor Anna Lauritsdatter formodentlig har hørt hjemme. Den 24 Sept. 1661 lod nemlig Hartvig Nilsson læse Laurits Anderssons Afkald for Hustruens Arv efter Augustinus Olufsson, dat. 7 Sept. s. A.³⁾ Naar Laurits Anderssons Hustru døde vides ei ganske sikkert. Hun levede i 1705, da hun sammen med sine 3 Sønner Anders, Fredrik Christian og Ulrik Fredrik Undal solgte forskjellige Eiendomme i Lands-

¹⁾ Se dette Tidsskrift, 2 R IV. S. 203.

²⁾ Listers Lensregnskab (Nr. 515) i N. Rigsarchiv.

³⁾ Tønsbergs Raadhusprotokol 1661. (Retspr. Nr. 1129) i N. Rigsarchiv.

Prestegjeld¹⁾. Endnu i 1711 levede hun i Christianssand. Thi i Byregnskabet for dette Aar heder det: „Fru Commerceraads er høi aldrende nu af ringe Næring“, og ved denne „Fru Commerceraads“ kan der ingen anden være ment. Sandsynligvis døde Fru Undal i Christianssand i Aaret 1715 før 27 Sept. Thi under denne Datum fik hendes ældste Søn Stiftamtmand Andreas Undal Skjøde paa den Del i Gaarden Fiskaa, som paa Skiftet efter Moderen var tilfalden Oberst Peter de Ferry og hans Hustru Cathrine Undal, hvilket Skjøde blev thinglæst 7 Oct. s. A. Og 11 April 1716 fik han ligeledes Skjøde af Kjøbmand og Borger i Kjøbenhavn Johan Kreyer paa den Andel, som han og hans Hustru Anna Augusta Mechlenburg var udlagt i Fiskaa paa Skiftet i Sept. s. A. efter Konens Mormoder Margrethe sl. Commerceraad Undals i Christianssand. Skjødet blev thinglæst 13 Aug. s. A.²⁾ Stiftamtmand Undal erhvervede senere ogsaa Resten af Fiskaa, saaledes 19 Mai 1717, thingl. 24 s. M. den Andel, som var falden paa Hans Resens Part³⁾. Det kan derfor vistnok ansees sikkert, at Fru Undal er død i Aaret 1715.

I Kop- og Kvægmandtallet for Christianssand 1683 angives Lagmand Undal at have Kone, 3 Døtre og 3 Sønner, 2 Tjenestepiger, 1 Præceptor og 2 Tjenere, 1 Kudsk, 3 Vognheste, 2 Kjør, 3 Vædere og 1 Svin. I 1684 opgiver han 3 Børn over 14 Aar, 3 Tjenere, 2 Piger, 2 Carosseheste, 1 Ko, 1 Stud og 1 Svin. I 1685 3 Børn over 14 Aar, 3 Tjenere, 1 Kudsk, 2 Piger, 2 Carosseheste, 1 Ko, 1 Svin og 3 Vædere og i 1688 2 Børn, 3 Tjenere, 2 Piger, 2 Heste, 1 Ko og 1 Svin. Laurits Andersson havde saaledes i 1683 6 Børn hjemme; men han maa dog have havt endnu en Datter, altsaa i alt 7 Børn, af hvilke det ene Barn i 1683 formodentlig allerede har været borte fra Hjemmet. Hans Børn vare nemlig følgende:

- 1) Ingeborg (Lauritsdatter) Undal, født i Christianssand c. 1656.
- 2) Anna Augusta (Lauritsdatter) Undal, født i Christianssand c. 1660.

¹⁾ Lands Pante- og Skjødeprotokol 1705 (Retssp. Nr. 3821 S. 87 og 115 ff.).

²⁾ Retsprotokol Nr. 5252 f. 245.

³⁾ Retsprotokol Nr. 5252 f. 265.

- 3) Christine Cathrine (Lauritsdatter) Undal, født i Christianssand 29 Juli 1664.
- 4) Anna (Lauritsdatter) Undal, født i Christianssand c. 1666.
- 5) Andreas (Anders) Lauritssøn Undal, født i Christianssand c. 1668; Stiftamtmand i Bergen.
- 6) Christian Fredrik (Lauritssøn) Undal, født i Christianssand c. 1670, Commandeurcapitaine i Marinen.
- 7) Ulrik Fredrik (Lauritssøn) Undal, født i Christianssand c. 1672; Postmester i Christianssand.

Vogn Vognsøn til Stenshede.

Af **K. C. Rockstroh**

Der var ikke særlig mange af den danske Adel, der fulgte Christian den fjerde i Krigen i Tyskland 1625—27, om end Antallet i Virkeligheden er større end hidtil antaget. Aarsagen til den forholdsvis ringe Deltagelse i Kongens Færd ligger dog ikke i, at den danske Adel var bleven ukrigersk eller i det Hele taget var bange for at sætte Livet i Vove; thi vor egen Krigshistorie i dette Tidsrum viser, at Adelen i stor Udstrækning var rede til at ofre baade Gods og Blod for Fædrelandets Skyld; og Antallet af unge Adelsmænd, der i fremmede Hære søgte krigersk Uddannelse og Afløb for det overstrømmende Ungdomsmod, var forholdsvis stort i den første Fjerdedel af det 17. Aarhundrede. Endnu under Christian den fjerdes Krig i Tyskland havde Kampene ikke helt mistet det ridderlig-romantiske Præg, der saa stærkt maatte tiltale Ungdommen, og man kunde endnu se Eksempler paa, at Modstandere, naar Kampen var endt, vekslede Haandslag og drak hinanden til, for næste Dag atter at bekæmpe hinanden paa Liv og Død.

Grundene til den danske Adels forholdsvis ringe Deltagelse i den nævnte Krig vare vel dels, at Krigen ikke gjaldt Arvefjenden: Sværrig, dels at Christian den fjerdes personlige Egen-skaber ikke gjorde ham til nogen behagelig Krigsherre. Kongen